

Жага свободи. роман

Наталія Мельник

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Частина 1

Гене́за супротиву

Нуся прагнула жити. Рука, що стискала холодний твердий метал, зрадливо дрижала, серце шалено калатало, кров гупала у скронях, до горла підступала млосна нудота, тіло колотило, мов у гарячці. Цей незвичний запах мокрої глици, цей холодний дотик важкого металу, це мерехтіння сонячних променів у верхівках сосен, ця зависла панічна тиша і бажання голосно закричати, — все нестерпно давило й не давало вдихнути на повні груди. Жах невідворотного накривав її хвилию, і здавалося, що сил для наступного кроку не залишилися.

Дівчина закричала з останніх сил, і той крик увібрав у себе шалений потяг до життя, нестримне прагнення до волі, останні рештки втраченої надії та бліду тінь чогось нездійснено невловимого. Нуся закричала... І прокинулася. Сиділа вдома, на своєму ліжку, десь поряд у кімнаті відчувався спокійний подих сплячої сестри, а вітер шалено гойдав фіранку. Насувалася гроза, блискавиці різкими спалахами перетворювали ніч на день, а вслід за ними котилося відлуння грому.

Швиденько зачинила вікно й повернулась у ліжко. Закуталася в ковдру, поступово виринаючи з нічного жажіття, що намарилося так невчасно. Чула, як прокинулася мама, запалила стрітенську свічку, почала мовити «Отче наш». Страх потроху відступав, залишаючи відчуття втоми, як після виснажливої хвороби. За якийсь час гроза покотилася далі, надворі почало сіріти.

Нічне марево втрачало силу перед новим світанком. Прокидалася вмита дощем природа, звичними з дитинства звуками наповнювалася рідна хата, а десь далеко чекав великий незвіданий світ. Шістнадцятирічна Нуся врешті відпустила тривогу, навіяну незрозумілим, сливе ще не вбраним у думки, передчуттям, і солодко задрімала, поринувши в юнацькі мрії про нове життя. Невідомий

страх разом із грозою відходив кудись у далечінь, якомога далі від юних прагнень. Лише десь у темному закутку пам'яті залишилися незвичний запах глиці та відчуття дивного дотику холодного металу до теплої долоні.

Починався день, якого так чекала, малюючи в уяві кожную найменшу дрібницю. Радість поволі заповнювала серце дівчини.

Село Різдваєни розкинулося посеред теребовлянських лісів. Ошатні хатки, вкриті переважно соломною, тяглися вздовж ріки Серет. А над ними нависали червоні пагорби, розбиті кар'єрами каменоломні та увінчані зеленими лісами. Стежками через ті ліси пролягав найкоротший шлях до містечка Теребовля, а таємними ходами Теребовлянського замку в давнину пробиралися просто до річки.

На світанку село заворожувало. Сонце, спершу таке поважне й далеке, повільно сходило з-за гори, а потім враз зігрівало долину теплими променями. Річка починала переливатися дивними барвами, змішуючи колір сонця з відбитком рудих берегів.

Іванова хата, крита новою бляхою, радісно виблискувала, стрічаючи світанок першою. Нуся стояла на батьківському подвір'ї і всміхалася, примруживши очі до сонця: зодягнена в сірий дорожній креповий костюм із маленькими білими манжетами та кругленьким комірцем, мештики на обцасах, із вкладеним на бік волоссям, що каштановими хвилями вибивалося з-під капелюшка з невеликими крисами. Елегантна досконалість вбрання підкреслювала виточену фігурку, але геть не пасувала до щирої білозубої посмішки. А руденькі веснянки на акуратному носикові та попід очима, які вона потайки намагалася припудрити, ще впертіше проступали на обличчі. У мигдалевих очах стрибали бісики, а юне серце сповнювала жага пригод. Нуся вирушала підкорювати увесь світ, і першим у її списку значився Львів.

Варвара складала кошик дітям до міста: дбайливо обгорнула газетою кожне яйце, закутала в білу тканину печений учора хліб, наклала у слоїк масла і ще в один — сливової мармуляди, пахощі якої досі не вивітрилися з хати. Великий кошик із городиною зладила з вечора, він стояв у кутку сіней.

Раз по раз жінка кидала погляд, сповнений ніжності, на залиту сонцем постать доньки посеред двору. Мить прощання підступала неблаганно, як би старанно не запаковувала Варвара кожне яйце. І материнське серце вкривала щемлива туга. «Боже, бережи її в тому великому світі», — хрестилася до образу Матері Божої, відганяючи тривожні думки.

Наймолодша в сім'ї Нуся росла загальною улюбленицею, і навіть Варвара, собі в думках та отцю у сповіді, зізнавалася, що любить старших дітей не так сильно. Марія народилася, ще як жила мамунця, тож Варвара і небагато часу піклувалася донькою. Завжди серйозна та чимось невдоволена дівчина змалечку не давалася любити, а її звичка все говорити правду людям в очі втомлювала. Так і сидить у дівках досі. Василь ріс бунтарем, і мати з нетерпінням чекала, коли вже син подорослішає, помудрішає, стане помічником у господарюванні. Та попри веселу вдачу, хлопець постійно конфліктував із батьком, і Варвара чулася між них, як між двох вогнів. А врешті, коли пішов з дому, всім стало легше. Лише з найменшою нарешті затепліла у серці та любов, на яку раніше не ставало часу й сил. «Моє наймиліше, моє люблене дитя, коли ж вона виросла?» — питала жінка всміхнену Діву Марію, хрестячись.

А тим часом Нуся зайшлася дзвінким сміхом, побачивши розкуйовджену Василеву русяву голову, що повільно висувалася зі стодоли.

— Чого б то я зрання так реготав? — хлопець удавано нахмутив брови, водночас мружачись од яскравого сонця і вибираючи солону з розпатланого волосся.

— Іди вмийся, бо страшно з таким до Львова їхати.

— О, то ти ще тамтешніх батярів не бачила.

Добрий настрій Василя, здавалося, прокидався раніше за нього. Кидаючи дотепні жарти й навмисне дратуючи молодшу сестру, він завжди викликав хвилю реготу довкола. Варвара теж усміхнулася, на серці враз потепліло від тої картини за вікном.

Марія з великим баняком у руках вийшла з літньої кухні саме на їхню веселу розмову:

— Одна вже вивбирана, другий ще не чесаний, іди ліпше худобу погодуй, — буркнула до Василя, повністю ігноруючи присутність Нусі.

Старша сестра, здавалося, так і прокидалася: з туго сплетеною косою, підперезана запаскою та з незмінними баняками в руках, невдоволена, заклопотана й похмура.

Василь провів рукою по неслухняному волоссю, неохоче взяв баняк, не наважуючись на конфлікт зі злою панною, й пішов до хліва. Але дорогою ще встиг підморгнути Нусі, скорчивши міну та киваючи на заклопотану Марію. Мала', не стримавшись, пирснула сміхом, за що й отримала від сестри на горіхи:

— Пані з міста могли б хоч сніданок приготувати, а не стояти тут і чекати, поки їх закликають.

— Маріє, не будь злою. Я така щаслива, що не хочу сваритися. Ну от чого ти вічно? Хоч трохи рада за мене, сестричко?

— Та певно! Натішитися не годна, як гляну на тата, то так би й танцювала з радості. Профітькати стільки поля на дурну науку! Чи тебе жидівка Текля мало навчила? Купуй швейну машинку, та й заробляй копійку.

— Ти не розумієш. От колись приїдеш до мене в гості, до великого міста, гарної кам'яниці. Побачиш, як у моїй майстерні на першому поверсі дівчата шиють білі весільні вбрання з мереживом, а панянки на фіакрах й авто їдуть до примірки. А при вході, на

вивісці, гарними літерами моє ім'я: літера А виведена із закрученим гачком...

— Йой, доста того! — махнула рукою Марія і пішла до хати накривати стіл до сніданку.

Старий Іван, на щастя, не чув слів Марії. Та межа, яка лягла з примхи улюбленої доньки на його поле, краяла серце. Одна справа віддавати дівку з посагом, а геть інша — продати землю й віддати гроші бозна на що.

Чоловік саме давав настанови своєму учневі, який інструмент привезти з Тернополя. А малий Іван, тримаючи олівець мозолястими руками, старанно все записував, аби чогось не забути. Хлопчина прибився до нього стельмахувати ще зовсім дітваком: напівсирота при батькові пиякові, спершу викликав лише жалість. Але згодом бажання й наполегливість учня до роботи полонили серце старого, а чесність та працьовитість перетворили на незамінного помічника. «То буде вправний майстер і добрий господар», — говорив із гордістю за свого учня.

Хлопець виріс скромним, та водночас упевненим у собі. А якби то можна було, як колись, наказати доньці вийти заміж, кращого чоловіка для молодшої він би й не шукав. Добрий, спокійний, працьовитий, дав би раду і землі, й майстерні, й пещеній жінці. І ділив би Іван своє поле, як годиться, між рідними доньками, і допомагав би зятеві будувати хату, і панував би лад у його простому, зрозумілому світі.

Так ні! Лише Марія тримається хати й виросла доброю господинею. Та через норів і гострий язик чи вийде взагалі заміж? На Василя давно махнув рукою, той відмовився од батькового спадку й подався торгувати до Львова. Торгувати, світ такого ще не чув. Та хай йому, хлоп сам раду собі дає. Але Нуся, його улюблениця, розбила всі сподівання дивною примхою: надумала вчитися в дорогій кравецькій школі, продавши половину батькової

землі, що перейшла б їй у спадок і стала добрим приданим.

Спершу пробував не здаватись, але донька дивилася заплаканими мигдалевими очима в саму душу, та ще й Варвара напосіла. А далі почала ночами приходити мамунця й грізно дивитися, чого ж то він жінку не шанує. А того вже Іван не витримав і відкрояв од свого серця пів поля.

Марія покликала до сніданку. Давно не збирались усі так разом, як у дитинстві. Розмовляли про останні події у світі, щедрій врожай та Нусині плани. Василь постійно підкидав якийсь жарт, Марія час од часу називала його бовдуром, Нуся багато сміялась, а малий Іван звично мовчав. Варварі раптом здалося, що знову повернулися ті добрі часи, коли діти ще не повиростали й вистачало лише одного батькового погляду, щоб утихомирить їх.

Старий Іван, завжди малослівний та серйозний, любив дітей і шанував дружину. Варвара прийшла в його дім ще геть дитиною: дівчинка рано осиротіла й залишилася без опіки разом зі своїм чималим шматом землі. Так і залишилася в його пам'яті, неспіливо стоячи на порозі й запитально дивлячись не по-дитячому мудрими очима. Мамунця, як називала свекруху Варвара, вчила невістку варити, поратися біля худоби, доглядати дім та вести безліч тих справ, які лягали на жіночі плечі. Клала спати біля себе і наказала синові не чіпати дружини, доки та не доросте. І навіть вмираючи, заповіла Іванові, що пантруватиме з того світу, чи шанує він свою жінку. І так страх образити Варвару глибоко вкорінився у його душу, що замінив і палку пристрасть, і глибоку любов. Усе життя він боявся перечити її волі, сказати зле слово, образити поганим поглядом. А Варвара, своєю чергою, вміло керувала чоловіком і вдавала, що слухає у всьому. Як вчила мудра мамунця.

Так і повелося, що важливі рішення приймала дружина, як-от відправити наймолодшу дитину вчитися до Львова. До жалю за втраченим майном до батькового серця ще й закрадався страх. Бо

одна справа віддати доньку в руки чоловікові, що дбатиме про неї, а геть інша — відпустити отак у світ саму, ще й під опіку ненадійного старшого брата.

Як настав час прощатися, закликав Іван Василя вбік і поклав руку на плече сину:

— Ти дивися там за нею. Вона ще геть дитина, світу не виділа. Люди різні бувають. Бережи сестру.

— Усе буде добре, не до чужих відправляєте.

— У тебе все добре, а у світі до добра не йде. Кажуть, воїна буде. На всяку біду вертайте додому, тут вам усе двері відчинені.

— Батьку, так навпаки маємо шанс. Поки німці руйнують старий порядок, поляки слабнуть, пасує своє відстояти.

— Сину, не лізь до того. Вже живеш у місті, торгуєш, як жид, то най буде. Жінку шануй, дітей заведіть. Не тре тобі тої політики, послухай тут мого слова.

Варвара тим часом усе обіймала донечку, не стримуючи сліз. Малий Іван спокійно сидів на підводі й чекав, коли скінчиться прощання, а Марія, скупю кинувши кілька слів, пішла поратися по господарству. Врешті наобіймалися й наплакалися, Василь підсадив сестру і теж заскочив на підводу. Віз неспішно рушив угору дорогою, розмитою після нічної зливи.

Іван з Варварою осиротіло дивилися дітям услід: наче повиростали і пора відпускати, та дивна тривога стискала серце й підступала клубком до горла.

— Добре, хоч Марія при хаті лишилася, бо в старості не було би біля кого й доживати.

— Іване, не тримати ж біля себе. Дякувати Богу, вивчиться дитина, піде своєю дорогою.

— Та воно, може, й так, але диви, який світ непевний. А як війна знову? То таки в рідній хаті молодій дівчині надійніше.

— Нусю то мало цікавить. За Василя боюся, зятятий він із тими ідеями, аби до біди не дійшло.

— Так, думав, як жениться — заспокоїться. Але щось не схоже.

— Ти знаєш Іване, а може, його правда: пора бути господарями на своїй землі, а то все хтось нами керує.

— Жінка ти мудра, але не знаєш, що то є війна. Я там був, і навіть ворогові не побажаю, не те, що рідним дітям. Страх мене бере за них.

— Йой, можемо хіба що молитися.

— Так, лише на Бога надія.

Вони ще довго стояли, дивлячись услід підводі та думаючи кожен про своє. Село вже прокинулося, поринувши у звичні клопоти: хто худобу гнав пасти, хто йшов до криниці води набрати, хто у поле до роботи, а спритні господарі вже котилися підводами, повними городини, до базару у Струсові. Кожен спинявся перекинутися словом з Іваном та Варварою.

Неспіхом у поле йшов Юрко, давній приятель Василя, що наче й до Нусі не проти був позалицятися, та швидко отримав від неї різку відмову. Як то буває, так їх дитяча дружба й залишилася в силі, не перерісши у щось більше.

— Слава Ісусу Христу, цьотко, вуйку!

— Слава навіки Богу, Юрку. Щось ти не спішишся до роботи.

— Та не втече робота. Що, забрав Василь Нусю до Львова?

— Чому не прийшов провести, як так бануєш за нею?

— А чого баную? Най їде, дівок у селі багато, не всі в пани пруться.

— Шуруй, Юрку, гралі не підпирай! — старий ніколи не любив цього хлопця, хоча той вічно крутився в них біля хати.

Юрко закинув гралі на плече й пішов неспішно догори дорогою, наче навмисно дратуючи Івана з Варварою, хоча ті вже й забули за нього, поринувши у власні думки. Нарешті Марія покликала до

звичних клопотів. Діти виросли, а життя тривало.

Підвода неспішно рухалася дорогою, похитуючись із боку в бік і порипуючи дерев'яними колесами. Іван вправно керував доглянутим гнідим конем і, занурений у власні роздуми, не втручався до розмови між братом та сестрою. Світ навколо вражав контрастами: поганими дорогами від села до Тернополя треба було їхати кіньми майже півтори години. А залізничний експрес довозив пасажирів від Тернополя до Львова сливе за той самий час.

Нуся, якій дуже не вистачало Василя, відколи той покинув батьківський дім, мала вдосталь часу виговоритися:

— Мені вже так хотілося вирватися з дому. Відколи ти пішов — сумно стало. Марію знаєш, з нею не дуже повеселишся. Вона як не бульбу сапає, то буряки поле; як не качок годує, то свиням їсти варить. Та ще й бурчить, що уся робота на її руки.

— Нусько, май повагу до сестри. Не всі такі бавлені, як ти. Хто роботу біля хати має виконувати, тато з мамою не молодшають...

— Згадай, як ти повагу до неї мав, як з нами жив. Добре тепер мене повчати, а з Марією таки геть тяжко, ну визнай.

Василь вирішив змінити тему, ніколи не любив втручатися у складні стосунки між сестрами. Непорозумінь там завжди вистачало, та й сам геть із Марією не ладнав, чого правди таїти. Якось змалечку так повелося.

— Прокатаємося до Львова автотрисою. Така швидкість! Аж не віриться, як шалено змінюється світ. Бачила фотографії у газетах?

— Бачила, але там і квиток дорогий.

— Ой, та вже не збіднію, як покатаю сестру на новому поїзді.

— Скажи чесно, а Галина не проти, що у вас мешкатиму? — Нуся запитала радше для годиться, бо добре знала лагідну вдачу та прихильність братової дружини.

— Не сміши. Хоч трохи розвіється з тобою.

— Від чого розвіється?

— Та... Від клопотів... Різних, — Василь якось невпевнено відвів погляд убік і наморщив лоба.

Вирішила не допитуватися, хтозна, що там може бути в чужій сім'ї. Вдала, що зацікавлено розглядає Теребовлянський ліс, який тягнувся на пагорбах за полями. Сонце вже піднялося високо, кінь неспішно йшов ґрунтовою дорогою, час од часу ледь вгрузаючи копитами в розмиту нічною зливою землю. Дівчина акуратно зняла капелюшок і підставила обличчя теплим променям, усміхаючись своїм мріям. Легкий вітерець вибив пасмо каштанового волосся з дбайливо вкладки зачіски, й воно переливалося на сонці.

Василь дивився на дорогу, що від ранку вже трохи підсохла, і думав про своє. Він любив молодшу сестру, попри увесь її норовливий характер. Упертість і наполегливість змалечку були її головною зброєю, а в поєднанні з такою щирою та переконливою усмішкою допомагали завжди досягти бажаного. В дитинстві між ними не було жодних секретів, навіть більше, вони завжди прикривали одне одного у різних витівках. Хоча прочуханки діставалися переважно Василю, навіть коли винні були обоє. Та життя змінилося. «Тепер навіть у розмовах з рідними треба бути обачним», — укотре нагадав собі подумки.

До Тернополя дісталися ще до полудня. Іван довів їх до вокзалу й, попрощавшись, вирушив у своїх справах. Василь узяв ув одну руку валізу, а другою повів сестру через натовп вокзальної метушні. Потяг прибув за кілька хвилин. Він не випускав стовп диму, а своєю формою нагадував радше автомобіль, аніж звичний залізничний транспорт. Нуся захоплено заплескала в долоні:

— Він дивовижний!

— Зачекай, побачиш, як усередині. Така розкіш!

Зручна мандрівка сучасним потягом значно відрізнялася від виснажливої дороги розбитими шляхами. Ця обставина більше пасувала до елегантного костюма дівчини та її модних мештиків. Нуся зручно вмостилася, розглядаючи людей навколо і насолоджуючись новими враженнями. Старший чоловік, який сидів поруч, читав газету «Wiek Nowy» за 10 серпня 1938 року; Нуся пробіглася поглядом по заголовку статті: «Гіркий хліб. Чотири мільйони людей без батьківщини». Дівчина швидко втратила інтерес до наведеної статистики знедолених, які втікали з рідних домівок. Тяжкі думки не затримувалися в її гарній голівці, адже попереду було цікаве й насичене подіями життя: за вікном потяга швидко змінювалися краєвиди, поруч сидів брат, а вже за яких пів години її зустріне Львів — місто, яке завжди їй подобалось, а тепер стане новою домівкою.

До початку Другої світової війни залишався рік. Світові лідери задобрювали Гітлера, заплісуючи очі на аншлюс Австрії, та готувалися ділити Чехословаччину; стару релігію змінювали нові ідеології: комунізм, нацизм, фашизм; радіо й газети доносили людям новини з далеких куточків світу, політичні теми обговорювали майже в кожній хаті. Але для Нусі то все було геть нецікаво, вона мріяла лише про свою власну незалежність.

Львів одразу вилив на голови прибулих вокзальний гамір, мов потік стрімкої води. Люди сновигали з усіх боків: поспішали, прощалися, зустрічалися, тягли різні клунки, плакали діти, обіймалися, ніби востаннє, закохані, гендлярі намагалися щось продати, а вуличні злодюжки — щось поцупити. Нуся почувалася, наче у бурхливому вирі, що тягне невідомо куди й не знати чи відпустить, аж подих перехоплювало від того хаотичного руху. Дівчина міцно вчепилася у братову руку, аж поки не вибралися з гущавини натовпу. Нарешті дихати стало легше, запахи людських

тіл потроху розвіювались, а гамір вокзальної метушні змінювався звуками середмістя.

Усі Нусині пожитки Василь завчасно перевіз ще тиждень тому, тож тепер, із невеликою валізою та кошиками, вирішили пройтися до центру пішки. Місто потопало у зелені, віддавало літню спеку розпеченим камінням та смачно пахнуло конфітуром з відчинених вікон кухонь львівських ґаздинь. Вози селян, які вдало збули врожай, верталися з базару додому, запряжені в елегантні фіакри коні цокотіли бруківкою, дзеленчали трамваї, сердито розганяючи натовп зі свого шляху. Рух не припинявся, але то вже була не безладна вокзальна метушня, а повільний плин поважних ґаздинь з кошиками продуктів, розмірені кроки поважних панів, які вміли надати собі завжди заклопотаного вигляду, та весела метушня дітлахів, котрі не поспішали повертатися додому з прогулянки.

Чим ближче до центру, тим більше місто рясніло вітринами та вивісками, і Нусі було вкрай необхідно зупинитися й роздивитися кожну. Врешті Василь не витримав:

— Ходімо вже, бо Галина зачекалася. Завтра нагуляєтесь удвох.

• • •

Далі — у повній книжці «Жага свободи. роман».
nashaknyga.com.ua